

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ՊԱՏԿԵՐԱՀԱՆ

(1695 – 1758)

Յովհաննէս Պատկերահան ԺԸ. դարու առաջին կէսին ստրած նկարիչ մըն է, որուն մասին ոչինչ զրուած է: Մեր պլխաւոր աղբիւրն է իր կենսագրութիւնը, պահուած Ս. Ղազարի զեւանին մէջ, ուր կան նաեւ իրմէ հարիւրի չափ նամակներ, մեծ մասով ուղղուած Մխիթար Աբրահօր. ասոնք ահա՛ կու գան ամբողջացնելու կիսատ մնացած կենսագրութիւնը:

Կենսագրական գիծեր

Յովհաննէս ծնած է Կեսարիա, շուրջ 1695ին: Նոյն շրջանին՝ Կեսարիա բնակած է բարեկեցիկ ընտանիքի հայր մը, Շէհրի անունով, արհեստով շրջուն վաճառական, որ ունեցած է երեք աղջիկ՝ Կեօզէլ, Մէլիք եւ Մարիամ: Դրացի թուրք կին մը տեսնելով Մէլիքի ղեղեցիկութիւնը, զանազան հնարքներով զայն կը հարսնացնէ իր միակ որդիին՝ Էմիրի: Այս ամուսնութեան կը ծնի մանչուկ մը, ապագայ Յովհաննէս Պատկերահանը, որ կը կոչուի հօրը անունով՝ Օսման-Էմիր: Չորս տարեկանին՝ կը վախճանի հայրը: Արդ տարիներուն, երբ իր մօրաքրոջ Մարիամի պսակին առիթով՝ առաջին անգամ կը մտնէ եկեղեցի, փոքրիկ Օսման-Էմիրի ուշադրութիւնը կը գրաւէ խորանին աջակողմէ դրուած նկար մը, որ կը ներկայացնէր Ս. Ստուածածինը, գրկին ունենալով Յիսուս մանուկը. «Եւ էր պատկերն այն յոյժ ղեղեցիկանկար, ահեղ, դարհուրելի եւ քաղցր հայեցուածով», պիտի ըսէ հետագային՝ Յովհաննէս Պատկերահան (Կենս. Թղ. 2բ). ու այնքան կը տալսորոտի անկէ՝ որ անոր քաղցր յիշատակը կը տանի իր հետ մինչեւ մահը: Այնուհետեւ կը յարի մօրաքրոջ՝ Մարիամին, որմէ կը սորվի քրիստոնէական վարդապետութեան առաջին տարբերը, կ'աղօթէ անոնց հետ, ու սրտին մէջ կը ծնի քրիստոնէայ ըլլալու փափաքը:

Մարիամ եւ ամուսինը, երբ վաճառականութեան համար Կեսարիայէն կ'երթան Հալէպ, իրենց հետ կը տանին ութամեայ փոքրիկ Օսման-Խմիրը՝ «Հմիրական զգեստուք»։ Հայերու հետ բարեկամութիւն ընելով՝ կը սորվի հայերէն գրել ու կարդալ. առանձին կը սերտէ Աւետարան ու Յայմաւուրք։ Կը ծանօթանայ Հալէպի Առաջնորդին՝ Պոլսեցի Մարտիրոս Վրդ.ին, ապա անոր աշակերտ՝ Մխիթար Գլխատանցիին, Տիրացու Գէորգ մուշտակագործին. այս վերջինէն կը սորվի քրիստոնէական վարդապետութիւնը ամբողջութեամբ, ու գաղտնի կը մկրտուի Մարտիրոս Վրդ.էն, առնելով Յովհաննէս անունը։ Պանդալաւ իր նոր հաւատքով, մարտիրոսութեան փափաքէ մղուած, վարդաբանը ձեռքին՝ կը մտնէ մզկիթ։

Գաղաքին մէջ՝ Օսման-Խմիր (Յովհաննէս) կը ծանցուէր իբր մահմետական. քրիստոնէաներու յաճախելը իսկոյն աչքի կը զարնէ։ Ատենուան մը համար կ'երթայ Դամասկոս. դարձին կը ստիպուի յաճախել թէ՛ մզկիթ եւ թէ՛ քրիստոնէաներուն, մինչեւ որ Յիսուսեան Կարգէն Հայր Միքայէլ կը բացատրէ իրեն թէ այս ապրելակերպը կրնար վտանգի մատնել իր հոգիին փրկութիւնը։ Յովհաննէս կը նախընտրէ հրաժարիլ ինչքէ ու ստացուածքէ ու անցնիլ Արեւմուտք, գիտակից՝ թէ հոն կեանքը աւելի դժուարին է. յանձն կ'առնէ ըլլալ նոյնիսկ մուրացիկ, Հռոմի մէջ, Ս. Պետրոսի տաճարին առջեւ։

Հալէպէն կ'անցնի Տրիպոլիս, Պէյրութ, Մարսիլիա, ուր կը ծանօթանայ երկու հայերու, մին Յիսուսեան՝ Հրեմիւղ անունով, երկրորդը՝ Յարութիւն Արքեպիսկոպոս։ Մարսիլիոյ Յիսուսեան վանքի մեծաւորը դարձեալ երկընտրանքի առջեւ կը դնէ զինքը. «Եթէ ցանկանաս հասնիլ փարթաւութեան, փառաց եւ մեծութեան եւ կամ իշխանութեան, դնալով ի Կալլիա՝ գուցէ կարիցես ժամանել. իսկ եթէ կամիս այր հոգեւոր, ջերմեռանդ եւ աղօթասէր լինել, եւ պահպանել զհոգի քո ի մեղաց, բարօք առնես՝ եթէ դնայցես ի Հռոմ. բայց զայս գիտաճիւր, զի անդէն դժուարաւ կարես ապրել»։ Տասնեւհինգ օր Մարսիլիա մնալէ յետոյ, ճամբայ կ'ելլէ դէպի Հռոմ. կ'անցնի Լիւդովիկոյն, ուր կը ծանօնայ Եղեսացի Գրիգոր Արքեպիսկոպոսը, ու վերջապէս կը հասնի Հռոմ. հոն առաջին օրն իսկ գողցնել կուտայ ինչքերը, կարծելով թէ սուրբ քաղաք հասած ըլլալով՝ հարկ չկար պահպանել ունեցածները։

Հռոմի մէջ կը սկսին կեանքի դժուարութիւնները. իրեն տէր կ'ըլլայ նշանաւոր Հայր Վիլլոտ՝ Յիսուսեան Կարգէն։ Օրուան հացին կարօտ՝ կը մտնէ Մարոնիներու վանքը, իբր պապաւոր, ուր նիւթական ծանր աշխատանքէն տկարացած՝ կ'իյնայ հիւանդ։ Կը ծանօթանայ Սիւրի Կաթողիկոս՝ Կեսարացի Մատթէոսին, ծանօթ՝ «Սաբրը» մականունով, որ զինքը իր մօտ կ'առնէ. բայց երբ Լիւդովիկոյն Հռոմ կը հասնի Ուրհացի Գրիգոր Արքեպիսկոպոս, կը յանդիմանէ

ղինք՝ թէ ինչո՛ւ չէ հետեւած Լիւթոնոյի մէջ իրեն տուած խրատին, չմօտենալու հաւատուրաց Կաթողիկոսին։ Կղեմէս ԺԱ. Գահանայապետին բարեացակամութեամբ՝ Յովհաննէս կը մտնէ անոր պալատի ղինուորներու խումբին մէջ, ստանալով հաստատուն եկամուտ։ Յովհաննէս՝ 21 ու կէս տարեկանին կը սկսի ղինուորութիւնը եւ 24 տարի կը մնայ այդ պաշտօնին մէջ։

Յովհաննէս Պատկերահան այս բոլորը կը պատմէ իր Կենսագրութեան մէջ, ընդարձակ ու մանրամասն, առանց նշանակելու թուականները։ Պատմութեան սկիզբը կը զննէ 1695 թրւականը, զոր մենք կը կարծենք հասկնալ իբր անոր ծննդեան թուական։ Եթէ չուրջ 14 տարեկանին Հալէպէն մեկնած է Արեւմուտք, ափկա պիտի համապատասխանէ 1709 տարիին։ Ախի Մատթէոս Կաթողիկոսին Պոլսոյ մէջ բանտարկութիւնը եւ չարչարանքները պատահած են 1707ին. ստոյգ ղիտենք որ Հռոմ էր՝ 1709ի առաջին ամիսներուն. ուրեմն, 1709ին Յովհաննէս հանդիպած արքայ է ըլլայ իրեն։ Նմանապէս Փրոփականտայի գլխանէն ստոյգ ղիտենք որ 1709ին Գրիգոր Արքեպս. Ուրհացի կամ Եղեռացի արքէն իսկ Հռոմ է, ուր հասած է Լիւթոնոյէն, Մատթէոս Կթղի հասնելէն քիչ ետք։ 1715-1716ին է հաւանաբար՝ որ Յովհաննէս սկսած է ղինուորական ծառայութիւնը, որ տեւած է մինչեւ 1740. յաջորդ տարին, այն է՝ 1741 Մայիս ամսուն կ'անցնի Վենետիկ, մնալու Ս. Ղազար։

Յովհաննէս Պատկերահան եւ Մարիամ Մանիոռի կոյսը

Հռոմի մէջ ղինուորական կեանքը եւ տեղացի երիտասարդներու հետ կենակցութիւնը արատաւ կ'ըլլան Յովհաննէսի՝ որ մոռնայ նըպատակը, որուն համար թողած էր Արեւելքը եւ եկած Հռոմ։ Կը սկսի սիրել ղուարճութիւններու կեանքը, վտանգաւոր գիւրջերու ընթերցումը, ընկերովին կազմակերպուած խնճոյքները, մինչեւ որ 1729ի Փետրուար ամսուն ծանր կերպով կը հիւանդանայ, որ կը տեւէ չորս ամիս. կը ստիպուի ծախել ամէն ինչ՝ վճարելու համար քօշկներու։

Այս ջրջանին է որ հռոմէաբնակ Տէր Յակոբի միջոցով կը ծանօթանայ Հռոմէն քիչ հեռու՝ Ալպանոյ բնակող կոյսի մը, Մարիամ Մանիոռի անունով, որու սրբութեան համբաւը մեծ էր այդ ջրջանին։ Յովհաննէս հետեւելով կոյսին բարի խորհուրդներուն, առողջութեան հետ կը գտնէ նաեւ հոգեկան խաղաղութիւնը. այնուհետեւ, դրեթէ ամէն տարի, Հռոմէն կ'երթայ Ալպանոյ, ընդունելու հոգեւոր մօր մը բարի խրատներն ու առաջնորդութիւնը։

Երախտագիտութեան զգացումով լեցուն, Յովհաննէս՝ իր կարգին՝ մեծագոյն ծառայութիւն մը կը մատուցանէ Մանիոռի, որու

յարդը երեւան ելաւ միայն մեր օրերուն, ներկայ ուսումնասիրութեան ընթացքին:

Մարիամ Մաճիոռի ծնած է Սեպտեմբր, 26 Յունուար 1686ին. եղած է աստուածասէր ու աղքատասէր հոգի, նուիրուած է աղքատ մանուկներու դաստիարակութեան, եւ այս նպատակով ալ հիմնած է փոքրիկ Միաբանութիւն մը, որ դեռ կը պահէ իր գոյութիւնը՝ մինչեւ մեր օրերը: Եթէ ըսելու ըլլանք որ մինչեւ այս օրերս արդ Միաբանութեան անդամները գրեթէ ոչինչ գիտէին իրենց Հիմնադրութիւն մասին, անհաւատարի պիտի թուի ընթերցողին: Յովհաննէս Պատկերահան, որ գիտակցութիւնն ունէր հոգեկան մեծ բարիքներ ընդունած ըլլալու Մաճիոռիին, ընդարձակ տեղ կու տայ այս նիւթին՝ իր կենսադրութեան մէջ, տալով կոյսին մասին այնպիսի մանրամասնութիւններ, որոնք անծանօթ պիտի մնային՝ առանց Յովհաննէսի: Մանաւանդ թէ, Յովհաննէս այսքանով դո՛ւ չըլլալով, առանձին մենադրութիւն մըն ալ ունի՝ սա վերնագիրով. Պատմութիւն Ալպանցեայ կուսի միոյ, որ կոչի Մարիամ Մաճիոն՝:

Յովհաննէս Պատկերահան, 1741ին Վենետիկ այցելութեան օրերուն, զմայլանքով փոսած է այս բոլորին մասին Միսիթար Աբբասօր, որ լմբոնելով նիւթին կարեւորութիւնը եւ հոգեկան կեդրով ալ շահաւէտ լըլլալը, յանձնարարած է Յովհաննէսի որ պատմէ կոյսին մասին իր գիտածները, որպէսզի իր քարտուղարը՝ Հ. Մատթէոս Եւդոկիացի դրի առնէ գործը: Փրասպէս, գրութեան աւարտին՝ կը կարդանք հետեւեալ Յիշատակագրութիւնը. «Զայսոտիկ զամենեսեան լըլեալ իմ ի Յօհաննու Պատկերահանէ, որ քիչ եղբայրագիր նոցին, ետու գրել: Նաեւ գիր քորոր վարուց պատմութիւնն մի առ մի ի նմանէ լըլեալ, եւ առաջի նորա սրբագրեալ ետու քծագրել, թուին 1741, յՕգոստոսի ամսոյն»:

Յաջորդ տարիներուն, 1742-1749, Յովհաննէս Պատկերահան Հռոմէն Միսիթարի ուղղած նամակներուն մէջ կը շարունակէ տեղեկութիւններ տալ նոյն կոյսին մասին. փոխադարձաբար, Միսիթար Աբբասյոյ եւս կը ղրկէ յղջոյններ, եւ աղօթքի ղողով հաղորդակ-

1. Յովհաննէս Պատկերահանի կենսագրութեան մէջ կարդացած ըլլալով՝ թէ ինչ դժած է Յիսուսի նկար մը ու նուիրած Մարիամ Մաճիոռի, 1983ին հետամուտ եղանք դռնէլու գայն: Այդ առիթով տեղեկացանք որ այժմ եւս գոյութիւն ունի Մաճիոռիի հիմնած Միաբանութիւնը (Via Cellomaio 47, Albano Laziale). Բայց անդամները ոչինչ գիտէին իրենց Հիմնադրութիւն կեանքին մասին: Երբ յայտնեցինք մեր գտած աղբիւրը եւ խտրելէնի թարգմանելով յանձնեցինք իրենց, ամբողջ Միաբանութեամբ շնորհակալ եղան, ծածկուած դանձ մը գտած ըլլալու միսիթարութեամբ: Միաբանութեան անունն է Յիսուսի եւ Մարիամա Գուրիմալ Գոյիեր (Suore Oblate di Gesù e Maria). Ներկայիս թիւով 60 հոգի են, ու կը շարունակեն Հիմնադրութիւն սկսած կրթական առաքելութիւնը:

ցովթեան մէջ կը մտնեն Երկու սրբակենցաղ Հիմնադիրները, Յովհաննէսի գրած նամակներուն միջոցով, որոնք այսօր յարդի պատմական աղբիւրներ են, կոյսին կենսադրութեան կողքին:

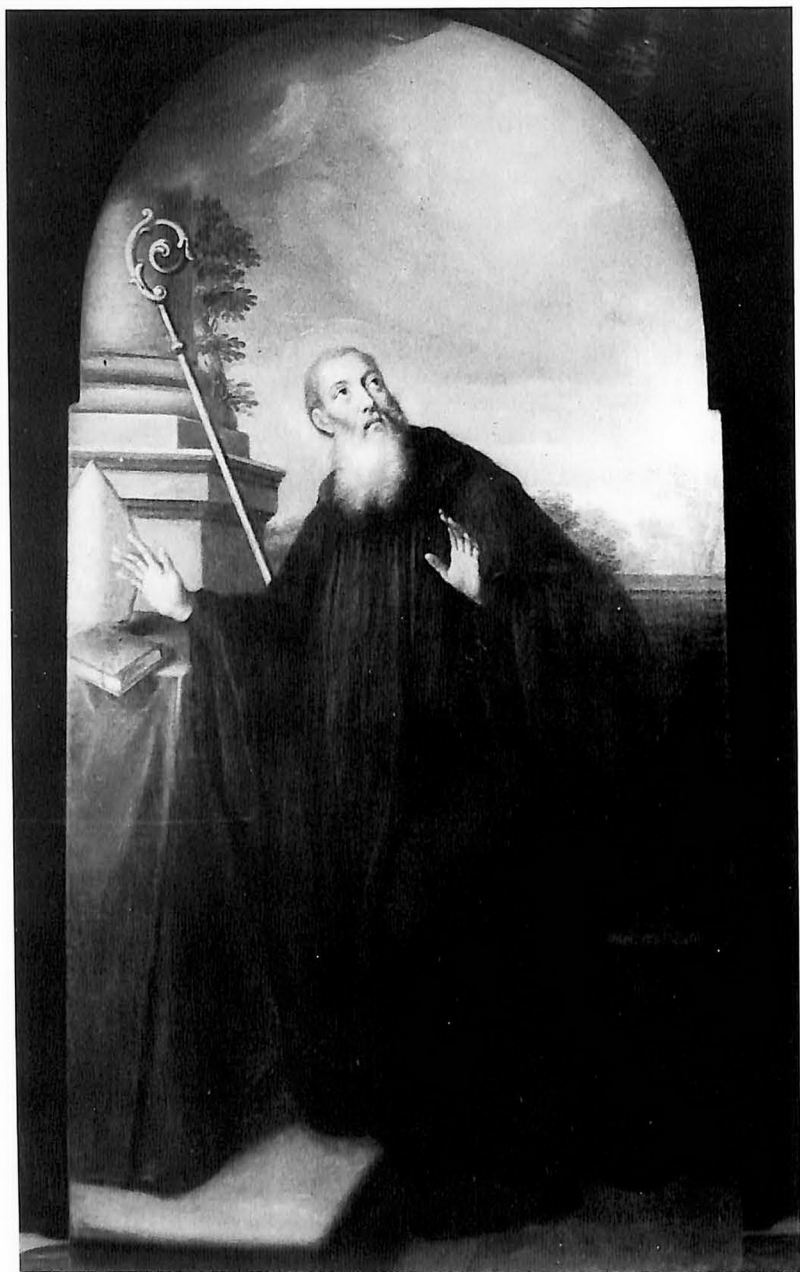
Մխիթար Արքայապետ Եւ Յովհաննէս Պատկերաւոր

1718ի Մայիս-Դեկտեմբեր ամիսներուն՝ Մխիթար Արքայ Վենետիկէն Հռոմ անցած է, իր նորակազմ Միաբանութեան գործերուն համար: Հոն էր Եղեմացի Գրիգոր Արքեպս.ը, որ Մխիթարի կը խօսի Յովհաննէս Պատկերաւորի մասին. «Գիտեմ, կը գրէ Յովհաննէս, որ Գերապաշտօն Գրիգոր Վրդ.ն պատմեալ է Հայրութեան քոյ մի ըստ միոյն, այսինքն՝ որպիսի գործն իմ է յերկիրն մեր, եւ զմկրտիլն իմ անդ եւ զգալն իմ աստ ձեռամբ Յիսուսեանց» (2 Յուլիս 1719): Հռոմի մէջ է, ուրեմն, որ իրարու կը ծանօթանան Մխիթար ու Յովհաննէս, ու այնուհետեւ կը մնան սերտ բարեկամներ, Մխիթար՝ Յովհաննէս Պատկերաւորի, եւ Յովհաննէս Պատկերաւորի՝ Մխիթարեան Միաբանութեան:

Մխիթար Արքայ Ս. Ղազարի եկեղեցւոյ համար Յովհաննէսի դըժեւ տուած է զանազան պատկերներ. Հռոմ եղած ատեն ապապրած եւ ընդունած է Ս. Աստուածածնի Ծննդեան եւ Ս. Անտոն Անապատականի պատկերները (1718). տարի մը ետք՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մեծադիր պատկերը եւ ուրիշ պատկերներ, որոնց մասին առանձին պիտի անդրադառնանք:

Յովհաննէսի վրայ Մխիթար այնքան բարի եւ խոր տպաւորութիւն թողած ըլլալու է, որ կ'անցնին քարեկամութեան սահմանները, եւ Յովհաննէս ինքզինք կը գլայ անոր իբր հոգեւոր որդի: Հոգեկան այս սրամադրովթիւնը կը յայտնուի գրեթէ ամէն նամակի մէջ, ու հակառակ որ Մխիթար ընդհանրապէս գուտայ է իր արտայայտութիւններուն մէջ, Յովհաննէս չի գաղբիւր աւելի եւս սերտօրէն միացած ըլլալու Մխիթարի եւ անոր հիմնած Միաբանութեան: Իր առաջին նամակին մէջ իսկ, գրուած Հռոմէն, 14 Ապրիլ 1719ին, Յովհաննէս ցոյց կու տայ իր ծառայական սրամադրութիւնը. «Եթէ հնար էր, առանց փողի նկարէի» Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի պատկերը, կը գրէ. ինչ որ՝ գործնականին մէջ՝ յաջորդաբար պիտի ընէ:

ԳսանեւՀինգամեայ երկտասարդ, Յովհաննէս սրտի խորէն, կը փափաքի նուիրուիլ Աստուծոյ, ընդգրկելու քահանայական սուրբ աստիճանը: Յիսուսեանները, որոնք իրեն այնքան մօտէն հետեւած էին ու տէր ըլլալով՝ հասցուցած էին զինք մինչեւ Հռոմ, կը տեսնէին Յովհաննէսի յատկութիւնները եւ կ'ուզէին զինքը անդամակցել իրեն ընկերութեան: Նոյնպէս Դոմենիկեաններ, որոնք Պարսկաստանի մէջ առաքելապաշտ ունենալով, առաջարկած են հոն զրկել Յով-

Ս. Բենեդիկտոս. նկարիչ՝ Յովհաննես Պատկերաիան (տես աստ, էջ 280-281):
(Թանգարան Ս. Ղազարի):

Հաննէսը: Սակայն Յովհաննէս չի համարձակիր ընթացք տալ իրեն եղած հրապարակութեան, ու երբ 1718ին կը ծանօթանայ Մխիթարի եւ անոր գործին, աւելի եւս կը տատամսի. «վասն որոյ ընկալնուին իմ ի նորայնէ (ի Յիսուսեանց) այսպիսի բարեւարութիւնս, միշտ ցանկայի կատարել գիտանս իմ ընդ նոսա, եւ այժմ եւս ցանկամ. բայց փոքր ինչ ժամանակ է որ նոր իմն պատահումն եղեւ ինձ ի Տեառնէ, լինել ընդ Հայրութեան քոյ. եւս վասն պատճառաց, նախ՝ լսելով միշտ զբարի համբաւն եւ զվարս ձեր, երկրորդ՝ որպէս սիրելի է եղբայր առաւել քան զարիւնակից, եւ քաղաքացի՝ առաւել քան զօտար, նոյնպէս մարդ միշտ ի բնականէ սիրոյ շարժի առաւել ի վերայ ազդի իւրում, ոչ թէ օտար ազդի» (2 Յուլիս 1719):

Մեր տրամադրութեան չունինք Մխիթար Արքահօր գրած բոլոր նամակներուն օրինակները, մասնաւանդ առաջին շրջանին (1719-1740), այնպէս որ չենք գիտեր թէ ինչ եղած է Մխիթարի դիրքը այս հարցին նկատմամբ: Յովհաննէսի նամակներէն կը կռահենք որ Մխիթար տրամադիր չէ եղած ընդունելու գիւնը անմիջապէս. նախ կը զրկէ անոր նորատիպ կրթութիւն ազօրից դրբոյկը, որ Յովհաննէս առաջիմ անով սնանի, ինչ որ սիրով կ'ընդունի եւ «միշտ ի ձեռն իմում է» կը գրէ (2 Յուլիս 1719). ապա Մխիթար որոշում մը առնելէ առաջ՝ կ'ուզէ խոհմ կերպով շարժիլ, վստահ ըլլալով թէ այդ է օգտակարը Յովհաննէսի համար: Մխիթարի այս կեցողածքը կը զարմացնէ Յովհաննէսը, որ 20 Ապրիլ 1720ին կը գրէ. «գրեցի Հայրութեան քում պրացորոչեալ կամքն իմ, որ եւ մեծ փափազանք սպասէի պատասխանոյ օրս քաղումս... ընթերցայ զնա երկու եւ երեք անգամ, հանդերձ զարմանալով իմ նորալուր քանիդ. բայց այսպէս դատեցի թէ ոչ է առանց մեծ խոհմութեան: Վերջապէս ոչ կարացի իմանալ զխարժիւրն Տեառնդ իմոյ ուր կայանայ, քանզի ձեռամբ իմով գրեցի, եւ զոր ինչ միանգամ գրեցի՝ վերստին հաստատեմ զամենայն գրեալն յինչն, քանզի հանդարտ մտօք գրեցի. վասն որոյ վերստին ծանիր, Հայր Գերարդելի, ես իմ կողմանէ յօժար կամօք եւ պարզ մտօք կամիմ հաստատապէս մտանել ի Կրօն ձեր»:

Գործնականին մէջ՝ Յովհաննէս կը մնայ Հոռոմ. գլուցէ ալլիւս ինքն ալ այնպէս կը փափաքէր, որպէսզի աւելի եւս փորձէր ինքն իր ընտելութիւնը՝ թէ իրապէս յարմար էր վանական կեանքի խստութեան. մինչ այդ, կ'ուզէ զարգանալ լեզուներու հմտութեամբ եւ օժտարութեան արուեստին մէջ, որքէնզի կրօնաւորական կեանքին մէջ չթաղուելու պարագային՝ կարենար ապահովել իր ապրուստը:

1721-1732 տարիներուն չունինք Յովհաննէսին ոչ մէկ նամակ, իսկ 1733-1740 տարիներուն ունինք միայն չորս նամակ, ուր ամենեւին լիութեամբ չկայ ալլիւս իր անցեալ փափաքին մասին: Սնանկակալ կերպով, 1741ի Մայիս ամսուն Յովհաննէս կը գտնենք Վենետիկ.

նախ կ'իջեաւնի քաղաք, ապա կը փոխադրուի Ս. Ղազար: Այս շըր-
ջանին փոքր կը դուռնի իր կենսադրուածիւնը ու վանքին համար կը գծէ
կարգ մը պատկերներ, ու հինգ ամիս Ս. Ղազար մնալէ ետք՝ կը
դառնայ Հոռոմ: Մեղի անծանօթ կը մնայ թէ ինչ պատճառի համար
Յովհաննէս եկած էր, թէ արդեօք հին փափաքէն մղուած՝ թէ պարզ
տեղափոխութեան համար: Նոյն տարւոյն (1741) Հոկտ. 14ին վան-
քիս ժամանակադիրը Հ. Մկրտիչ Ապղերեան, առնելով մանր օրա-
գրութիւններէ՝ կը գրէ. «Պատկերահանն Յովհաննէս ել ի վանաց
եւ չուեաց ի Հոռոմ. իբրեւ ամիսս հինգ եկաց ի վանս իբրեւ կրօնա-
ւոր բարոք, եւ նկարեաց զեքիս պատկերս եւ նորոգեաց զոմանս. եւ
բազում սիրով և գորովալից մորմոքմամբ մեկնեցաւ ի մէնջ» (էջ 356):
Արդարեւ վենետիկէն դարձին՝ Հոռոմէն դրուած նամակները
կ'արդարացնեն ժամանակագրին անդրադարձութիւնը, թէ «բազում
սիրով եւ գորովալից ցոյց չտայ իր յատուկ եւ եղական սէրը Մխիթար
Աբրահօր հանդէպ, կոչելով ինքզինքը անոր «հաւատարիմ սուրբ
որդի եւ տկար ծառայ», «խոնարհադոյն եւ նուաստ ծառայ» եւն, որուն
Սուրբ Աջը որդեաբար համբուրելով, ամէն անգամ, կը խնդ-
րէ հայրական օրհնութիւնը, յանձնելով ինքզինքը անոր աղօթքնե-
րուն: Նմանապէս միշտ ջերմ արտով ողջոյն կը տրկէ վանաքնակ բո-
լոր Հայրերուն, աշակերտներուն, Եղեայրներուն ու նոյն իսկ մշակ-
ներուն:

Այս բարի տպաւորութիւնը Յովհաննէս իր հետ կը տանի մինչեւ
վերջին շունչը, ինքզինքը զգալով իբր Եղբայր Մխառանութեան, ու-
րախանալով ու ջանալով նպատել անոր յարողութիւններուն: Վե-
նետիկէն Հոռոմ հասնելէն քանի մը ամիս ետք կը գրէ. «Պարտական
եմ միշտ շնորհակալութիւնս մատուցանել ամենապթեմ Տեառն Յի-
սուտի, որ յարմարապէս շնորհիւ եւ նախախնամութեամբ իւրով յա-
ռաշացուցանէ եւ վարդացուցանէ Գլարդն եւ զՄխառանութիւնն ձեր,
որոյ թէպէտ մարմնով յարտաքս եմ, քայց յատուկ շնորհիւ Տեառն՝
մտօք եւ սիրով ի ներքս նորին եմ. վասն որոյ իբրեւ մասնակից՝
ուրախութեամբ սրտիւ շնորհակալութիւնս մատուցանեմ Աստուծոյ»
(5 Մայիս 1742): Բանի մը տարի ետք՝ դեռ թարմ են նոյն յիշատակ-
ները. «այն ինչ երջանիկ ժամանակ էր որ բնակեցայ ընդ Գերյար-
դելութեան քում, ի մէջ հասարակութեան. միայն մտածեմ նոյն
հասարակութեան՝ է մխիթարութիւն ինձ» (Մայիս-Յունիս 1745):

Արդայիններն ալ ծանօթ են Յովհաննէսի Մխիթարի հետ ունե-
ցած մտերմութեան աստիճանին, այնքան՝ որ եւր Պոլիսէն Հոռոմ կը
հասնին զոյց վարդապետներ, Եղիա եւ Պօղոս, Ս. Աթոռէն հրահանգ
հանել տալու որ Արեւելքէն քաշուին բոլոր լատին քարոզիչները,
չեն մօտենար Յովհաննէսի, ու ճիշդ ամենեւին խորհուրդ չեն յայտ-

ներ. եւ այս դի ի Կոստանդինուպօլսոյ վմացեալ եւ թէ եւ Հայր Աբբա(յ)ին պայքալիւն եմ. եւ սոյնս ինձ փառք եւ մխիթարութիւն է, որ ամենայն ուրեք յայտնի լիցի որ Գերարդեւլոյոյ որդի եւ ծառայ եմ» (Մայիս-Յունիս 1745):

Ու վերջապէս երկար ու ճանճրացուցիչ պիտի ըլլայ հոս մէջըրել Յովհաննէս Պատկերաւանի նամակներէն քոյր այն հատուածները, ուր վը խօսի իր ներքին տրամադրութիւններուն մասին՝ հանդէպ Մխիթարի եւ անոր Միաբանութեան: Յովհաննէս ինքզինքը կը նմանցնէ զերիւ մը, որ մարմնով կ'ապրի աքսորի մէջ, քայց հոգիով եւ յիշողութեամբ իր հօր իւր եղբայրներուն հետն է: Միայն այսքան աւելցնեք, որ վնասքիս գիւտնը պահուած Յովհաննէսի վերջին նամակը, գրուած 29 Օգոստոս 1755, յաղդուած Մեղքոնեան Աբբահօր, հետեւեալ խօսքերով կ'աւարտի. «Որքան երջանիկ ժամանակ էր որ այն հինկ ամիսն որ այդ առաք տեղդ, ի ընկերակցութեան արաքիւնասէր անձանցդ բնակեցայ. միշտ առ միշտ ունիւմ նկարեալ ի մտի իմում. ուստի թէպէտ անձամբ տեղդ, քայց սիրով եւ փափաքանք միշտ տեղդ բնակիմ» (Դիւան Ս. Ղազարոս):

* * *

Հետաքրքրական է առանձին նկատողութեան առնել թէ ի՞նչ էր պատճառը որ Յովհաննէս այդքան տպաւորուած էր Մխիթար Աբբայէն, եւ կամ տարբեր քառերով՝ ի՞նչ տեսած էր անոր վրայ եւ զգացուած անկէ:

Քիչ ժամանակ Յովհաննէս ապրելով Մխիթար Աբբայի հետ, իր աչքերով տեսած էր անոր նուիրումը իր գործին, որ Միաբանութեան հիմնադիր ըլլալով՝ գրեթէ անձամբ պոլսի կը հանէր ամէն դործ, եւ քնական է որ ժամանակ չունէր պրաղելու ուրիշի գործով, որքան ալ նուիրական թուէին անոնք: Յովհաննէս կրնար վկայել ասոր: Հազիւ Հոռոմ ղարձած, Քարտինալ Կարաֆֆայի պնդումին վրայ, Յովհաննէս ստիպուած կը ստանձնէ Հոռոմի Հայոց հիւրանոցի եւ Ս. Մարիամ Յօրիպտացւոց եկեղեցիին մատակարարութեան հոգը: Իր այս նոր պաշտօնը առիթ կը ստեղծէր յարաբերութիւններ ունենալու Քարտինալներու եւ ուրիշ բարձրաստիճան եկեղեցականներու հետ:

1742ի Օգոստոս ամսուն, երբ Հոռոմ հարց կ'եւէ Տէր Մինասի մը գերամներուն մասին, որ Վենետիկ գերամատուն գրուած էին, Քարտինալը կը մտածէ գրել Մխիթարի, որպէսզի ստանձնէ գործին պատասխանատուութիւնը: Յովհաննէս տեղեակ թէ նման հարցեր հաճելի չեն Մխիթարի քննութեան, իսկոյն կը միջամտէ ըսելով. «ան-

օգուտ է գրելն այդ քանի համար Հրամանուցող, զի տեղեակ եմ եւ գիտեմ որ Բատրէ Սպարաթէ աղապիսի քանի չի խառնըլիւր»² :

Մխիթար Աբբազօր մասին իր ունեցած մեծ համարումը կը յայտնէ նաեւ ուրիշ առիթով ալ, երբ 1744ին՝ Սպահանի Եպիսկոպոսը կարողալով Մխիթար Աբբազօր 1732ին տպած Գրիստոմէակամ վարդապետութիւնը, կը գրիմէ Ս. Աթոռ, քացատրութիւն խնդրելու մով մնացած կէտի մը մասին³ : Երբ լուրը կը հասնի Յովհաննէսի, խնդրին կը միջամտէ՝ ըսելով. «Շարադրողն նորին է մեծ վարդապետ եւ ուսուցանող ճշմարտութեան՝ միջնորդութեամբ բազում գրեանց, որ շարադրեալ է վասն տարածելոյ գուղղափառ հաւատոս. նաեւ իւր աշակերտօքն լուսաւորեաց դասդն Հայոց» (30 Մայիս 1744) :

Նոյն այս համարումը Յովհաննէս ունէր Մխիթարի վրայ 1741 թուականէն առաջ, առանց Մխիթարի հետ կենակցած ըլլալու, այնքան որ երբ Մխիթարի արտաքսած աշակերտներէն մին՝ Յովհաննէս Թոմաճանեան կ'երթայ Հռոմ, արգարացնելու ինքզինքը՝ հակառակ Մխիթարի, ու երբ Ս. Աթոռը կը մտածէ գրել Մխիթարի՝ որ կրկին ընդունի Թոմաճանեանը Ս. Ղազար, կը միջամտէ Պատկերահան՝ ըսելով. «Եւ ոչ գիտեմ զքուն պատճառ, բայց Հայր Աբբային խոհեմութիւնն, առաքինութիւնն եւ քարի անունն յայտնի է Արեւելից եւ Արեւմտից. անհնարին է թէ առանց արդար եւ մեծ պատճառի արարեալ իցէ այսպիսի իրս» (18 Մարտ 1741) :

Նամակներէն ընտրելադոյնը, մեր կարծիքով, Մխիթար Աբբազօր մահուան առիթով գրուածն է, ուր Յովհաննէս կը ջանայ համարել իր բոլոր մտածածները, ցաւակցութիւն յայտնելով Մխիթարի տեղապահ՝ Հ. Եղիս Վրդ.ի. «Թրաւի լուսաւորող եւ պայծառ ճրագ մի չիջնցաւ յազդէն Հայոց, մանաւանդ այսպիսի ժամանակիս՝ այսպիսի խոհեմագոյն եւ շնորհալի անձ մի քարձաւ յազդէն Հայոց. բովանդակ Աղբիւն իբրեւ երկրորդ Լուսաւորիչ եղեւ. նաեւ մտածեմ զմեծ ցաւն եւ տխրութիւնն արտի ամենայն հասարակութեանը, զըրկիւրն աղապիսի քարի, իմաստուն եւ խնամակալ Հօրէն. ուստի բազումք են նիւթք զովելոյ ցնայ, եւ քաղումք են պատճառք ցաւելոյն մերոյ... ի կենդանութեան իւրում այնքան գովք եւ սէր ունէր առ

2. Զուռինք Մխիթար Աբբազօր պատասխանը. սակայն նոյն այս նիւթին մասին Հռոմէն իրեն դրած է նաեւ Սուքիաս Արքեպոս : Մխիթար, շարժած խոհեմութենէ, կը հրաժարի ստանձնել այդ գործը, պատասխանելով՝ թէ ճես այժմ զուրկ ծերացեալ, ոչ կարեմ այնքան զնալ ի զաղաք եւ հոգով զայսպիսի իրս... զանգի ո՛ր գիտէ, մահկանացու եմք, մի՛ գուցէ իր ինչ պատահիցի եւ եղբայր քո (Մինաս Վրդ.) անդ առանց դրամոյ մնացէ՞ք (Մխիթար՝ առ Սուքիաս եպոս, Հռոմ, Սեպտ. 1742ին) :

3. Այս ուղղութեամբ ժանրամասն պատմութիւնը տեսնել մեր Մխիթար Արքեպոս հրատարակչական առաքնութիւնը գործին մէջ, տպ. Վնեստիկ, 1980, էջ 138-139 :

ամենեսեան, տոյնպէս յուսամ թէ առաջի Աստուծոյ բարեխառ լինելոց է վասն Աղբիւն մերոյ, մանաւանդ վասն ալդ սուրբ Կրօնիդ» (10 Մայիս 1749)։ Յովհաննէս կը փափաքի որ Մխիթարի ունեցած նոյն յատկութիւններով օծտուած լլլայ. նաեւ անոր յաջորդը, այնպէս որ Մեղքոնեան Աբբաճօր ընտրութեան՝ իր մաղթանքն է որ Աստուած անոր տայ «դնոյն ոգին խոհեմութեան եւ ալլ ամենայն առաքինութիւնքն, որովք զարդարեալ էր Լուսահոգի Հայրն մեր, որովք բարեպէս կառաւարեսցէ զսուրբ եւ ընտիր Կրօնիդ ալդ» (17 Ապրիլ 1750)։

* * *

Յովհաննէս գործնական կերպով ալ ցոյց տուած է իր սէրը Մխիթար Աբբաճօր հանդէպ. աշաբէս, առիթը ներկայանալուն՝ Հոռմէն կը ղրկէ ձաւար, ու առանձին ծրար մը Մխիթարի համար (26 Դեկտ. 1741). «վանքի նորընծայարանի մատրան կը ղրկէ օրհնեալ ջուրի քարէ աման մը. Մխիթարի կամ միւս միաբաններու հիւանդութիւնը լսելուն, Արպանոյ իր քօիչկին կը նկարագրէ հիւանդութիւնը ու դեղազիր ստանալով կը ղրկէ Վենետիկ. Հոռմէն տիրով կը գնէ Մխիթարի ուղած գիրքերը՝ քառգիրք, աստուածաբանական կամ հայրախօսական հատորներ։ Ս. Աթոռէն կ'առնէ հարկաւոր հրամաններ՝ ձեռնադրութեան կամ ներողութեան վերաբերեալ։ Ու այս բոլորին փոխարէն, երբ Մխիթար Աբբայ կը յայտնէ իր շնորհակալութիւնը, Յովհաննէս գրեթէ վերաւորուած կը զգայ ինքզինք. «շնորհակալ եմ Գերայարդելութեան քում, որ երբեմն փոքր ինչ ծառայութիւնս առնել արժանի տեսանես զիս. երանի՜ լիք մեծամեծ օգուտս եւ ծառայութիւնս կարենայի առնել Գերապատուելի Հօր իմոյ եւ սուրբ Կրօնիդ. բայց ոչ եմ արժանի այդչափ մխիճարութեան... շնորհակալ եմ որ այնքան սիրով եւ հայրական զթութեամբ, իբրեւ ընտանի եւ որդի Կրօնիդ՝ մասնակից առնես զանարժան ամենայն արդեանց եւ բարութեանց, որ գործին եւ գործելոց են ի նմա» (1 Մեպտ. 1747)։

Յովհաննէս «ՊԱՏԿԵՐԱՀԱՆ»

Արրօնատէն հասկցող մը միայն կարող է ճշմարիտ դատաստան ընել Յովհաննէսի դժած պատկերներու արժէքին մասին։ Մեր նպատակը, սակայն, մնալ է պատմական շրջանակի մէջ, առանց փորձելու անցնիլ գեղարուեստական սահմաններ, մասնաբաժնեւորութիւնով ալ յատուկ ասպարէշը։

Չունինք քացայայտ աղբիւրներ, գիտնալու թէ Յովհաննէս ինչ կերպով դարձած է «Պատկերահան». 1720էն սկսեալ, բոլոր նամակներուն տակ կը ստորագրէ «Յովհաննէս Պատկերահան»։ Փոքր տա-

րիքէն, երբ Կեսարիայէն Հալէպ կ'անցնի, հաղիւ 13-14 տարեկան, երբ դեռ կը ճանցցուէր իբր Օսման-էմիր, ու հարկ կ'ըլլայ լսորհրդաւոր լատին քարոզչի մը հետ, որպէսզի այլադրինքրու ուշադրութեան չդիպի անոնց հանդիպումը, լատինը խորհուրդ կու տայ իրեն բերել վաճառելի նիւթեր, եւ Օսման «առեալ զոսկենկար նիւթս ինչ, զորս ինքն նկարեալ էր, (զի դիտէր զայն արհեստ) զնաց առ պատրին» (Կենս. թղ. 4բ) :

1709-1710ին, նոր Հռոմ հասած, ճարելու համար օրուան հացը, կը մտնէ Մարոնիներու վանքը, ուր ծանր աշխատանքը կը կշռէ վերան, մինչ արտին վտրէն կը փափաքի սորվիլ զծելու արուեստը. ու երբ օր մը կը համարձակի եւ «ասէ ցմառունի կարգաւորն. Դիտաւորութիւն իմ է ուսանիլ զպատկերահանութիւն, առ ի կարօղ լինելոյ նկարել զպատկեր կուսին, հանդերձ Յիսուսիւ, եւ սովաւ միշտ յիշել զբարխտիսն զոր նա արար ինձ: Ասէ կարգաւորն. Դժուարաւ կարես ուսանիլ զպատկերահանութիւն, քանզի ուստի՞ կարես դտանել զկերակուր եւ զապրուստ, մինչեւ ուսանիցիս զայդ արհեստդ, վասնզի ուսուցիչն քո ոչ տայ քեզ քհաց: Բայց արդ՝ կաց աստ այդպէս, եւ եթէ միջոց լիցի, երբեմն առաքեսցուք զքեզ առ պատկերահան մի, առ ի ուսանել սակաւ ինչ զպատկերահանութիւն» (Կենս. թղ. 9ա) :

Ժամանակ մը ետք՝ երբ Յովհաննէս կը զինուորագրուի եւ ապրուստի համար կ'ունենայ հաստատուն եկամուտ, ու մանաւանդ երբ Յիսուսեաններու կը դիմէ՝ անոնց անդամակցելու ու կը մերժուի, «այնուհետեւ սկսաւ զտիւ եւ յդիշեր զնել ջան ուսանելոյ զպատկերահանութիւն» (Կենս. թղ. 11ա) :

Տարակոյս չկայ որ արուեստը կը սկսի սորվիլ ո'չ ինքնաշխատութեամբ, այլ յաճախելով ուսուցիչի մը մօտ, ուր գտնելով դռնհիկ ընկերներ՝ կը հեռանայ ուղիղ ճամբէն. «զուով ընկերակցեալ ընդ ուսումնակցաց, որք տէին ենթ միոյ նկարակերտի, եւ զի նոքա խէնէնք խաղասէրք եւ ընդարձակք էին, տանէին զսա ընդ ինքեանս ի զբօսանս», մինչեւ որ 1729ի Փետրուար ամսուն՝ ծանր կերպով կը հիւանդանայ, ու դեղերուն համար կը ստիպուի ծախսել ունեցած բոլոր դրամը «զորս չահալ էր նկարելով զպատկերս, եւ պահալ էր զայնս վասն զբօսանաց խաղից եւ ուրախութեանց» (Կենս. թղ. 12ա) :

Այս բոլորը կը քաղենք իր Կենսագրութենէն: Իսկ իր դրած նամակներու վրայէն ուղեւոր կազմել ցանկը դժած պատկերներէն դռնէ ոմանց, կ'ունենանք հետեւեալ պատկերը:

1718ին երբ առաջին անգամ Միսիթար Աբբայ Հռոմի մէջ կը հանդիպի Յովհաննէս Պատկերահանին, Ս. Ղադարի եկեղեցիին համար

կ'ապսպրէ գծել երկու սրբազան պատկեր, Ս. Աստուածածնի ծնունդն ու Ս. Անտոն Անապատականի նկարները: Երկու պատկերները քիչ ժամանակի մէջ, աչն է 1719 Ապրիլ ամսուն արդէն իսկ պատրաստ են ու կը ղրկուին Վենետիկ: Ղրկելէն վերջ՝ Յովհաննէս կ'անդադառնայ որ նոր գծուած նկարները թողթի մէջ փաթթուած ըլլալնուն, կրնային թողթի կաթած ըլլալ. անփորձութեան հետեւանքով՝ ուշ կը մտածէ թէ ձէլթոտ թուղթով պէտք էին փաթկնուիլ նկարները: Մեծապէս կ'ուրախանայ՝ երբ կը լսէ թէ նկարները անաղարտ հասած են իրենց տեղը, ու կը յանձնարարէ որ հաւկիթի ճերմկուցով փայլեցնեն զանոնք:

Հռոմէն դեռ նոր Վենետիկ հասած՝ Մխիթար նամակով փափաք կը յայտնէ Յովհաննէսի ունենալ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ալ մեծադիր պատկերը: Յովհաննէս տրամադիր է գծելու ամենափոքր ծախսով, ու կը դրէ. «Ծանուցեալ էր Հայրութիւն քոյ թէ կամէիր որ լինէր այլ քարձր եւ կամարածեւ, եթէ հնար իցէ: Թէպէտ է մի քիչ դժուարին, բայց յանձն առնեմ կատարել զգրաման քոյ յօտար սրտիւ եւ մեծ սիրով, վասնզի կատարեալ աէր ի բաց մերժէ զաշխատանս... եւ օգնութեամբ Տեառն կամիմ առնել տասնապատիկ գեղեցիկ քան զառաջինս» (2 Յուլիս 1719): Սակայն նիւթապէս դրամ գտնելը՝ նորակազմ Միաբանութեան առաջին տարիներուն՝ գրեթէ անհնարին էր: Մխիթար իր այս մտահոգութիւնը կը դրէ Յովհաննէսի, որ Եդեսացի Գրիգոր Եպսփին կը կարդայ Մխիթարի նամակը. Յովհաննէս, 2 Յուլիս 1719ին, կը պատասխանէ Մխիթարի գրելով. «Վասն պատկերի սրբոյ Հօրն մերոյ Լուսաւորչի, Հայրութիւն քոյ ծանուցեալ էր մեզ ոչ ունել ձեզ կարողութիւն վճարման գնոյ նորին, զոր ծառայ քոյ յայտնեալ էր, եւ թէ անդ (ի Վենետիկ) ներկայ ոչ գոյ ոմն զի չարժեալ ի գուլթ՝ աբասցէ զայս ողորմութիւն եւ յիշատակ. եւս թէ սպասել պիտի կամաց Տեառն՝ մինչ արեւցէ ի սիրտ ումեմն ծառայի իւրոյ որ վճարեացէ: Ընթեռնելով զայս Գերապայծառ Գրիգոր Վրդ. ին, վերստին չարժեալ ի գուլթ, կամեցաւ եւ այս եւս նկարել տալ վասն յիշատակի իւրոյ»: Գրիգոր Արքեպս. թէ եւ կ'ընէ դրամական օգնութիւնը, սակայն ոչ պէտք եղած չափով. Յովհաննէս կը մտածէ գործը զլուխ հանել, իր շնորհակալութիւնը յայտնելու՝ նախ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի «որ լուսաւորեաց ի խաւարի ծնեալ սիրտ իմ», երկրորդ՝ յիշատակ մը ունենալու Ս. Ղազարի մէջ, ու Մխիթար Արքային ծառայութիւն մը մատուցած ըլլալու մխիթարութիւնը ունենալու համար, եւ երրորդ՝ երախտագիտութիւնը ցոյց տալու նոյն ինքն Գրիգոր Արքեպս. ին, որմէ ընդունած էր զանազան բարիքներ:

Տարուան մը ընթացքին (Օգոստ. 1719 – Սեպտ. 1720) Յովհաննէս նկարը կ'աւարտէ ու կը ղրկէ Վենետիկ. «Շանացի որչափ որ կա-

րելի էր գեղեցիկ նկարել, մինչ զի եւ ես եղէց արժան իրեմն յիշատակել ի ընդունակ աղօթս ձերում» (29 Սեպտ. 1720)⁴։

1741 տարուան երկրորդ կէսին, ւեր Յովհաննէս անակնկալ կերպով Հռոմէն Վենետիկ կու գայ, գործի կը բերէ իր Հանճարը։ Այսպէս խոստացած էր Մխիթար Աբբաճօր՝ քսան տարիներ առաջ, իր 2 Յուլիս 1719 թուակիր նամակով։ Քիչ Տէր կամենար եւ արժանի տունէր անարժանս վաճառակցել ընդ նոսին, որք են ընդ հովանեալ թեւոց քոց, յայնժամ ազատեալ ամենայն զբաղանաց աշխարհի, ի փառս Աստուծոյ հանդարտ արտիւ նկարէի որչափ պիտոյ լինէր»։ Այժմ, տեսակէտով մը կատարուած էր այդ փափաքը, եւ որով կը կատարէ խոստումն ալ։ Հ. Մկրտիչ Ապետեան՝ Ս. Ղազարու Մայր Ժամանակագրութեան մէջ կը գրէ. «Ի 24 Մայիսի 1741 եկեալ պարոն Պատկերահանն ի Հռոմայ ընդ Մինաս Եպս.ի, իջեւանս կալաւ ի տուն մեր ի Վենետիկ, եւ զաւուրս բազումս եղեւ ի վանս մեր, եւ սկսաւ նկարել զպատկեր արքայ Հօրն մերոյ Անտոնի Աբբայի, որ է ի վերայ ներքնակողման դրան սեղանատան. ալլ եւ զմի պատկեր Աստուածածնի եւ Խաչելութեան եւ արքայն Պօղոսի անապատականի» (էջ 354)։

Յովհաննէս սովորութիւն չէ ունեցած իր գծած պատկերներուն ստորագրելու, կամ գոնէ թուական մը դնելու, այնպէս որ ստոյգ կերպով չենք գիտեր թէ ո՞րն է ներկայիս մեր ունեցած հարիւրաւոր պատկերներէն իր վրձինէն ելածը, ու թէ եւ կը գուշակենք Ս. Պօղոս անապատականի պատկերին իրենն ըլլալը, սակայն Խաչելութեանն ու Անտոնինը կ'անգիտանանք. իսկ Ս. Աստուածածնի պատկերը զոչ քանց 1975ի մեծ հրդեհին։

Վենետիկէն Հռոմ դառնալուն (Հոկտ. 1741) Յովհաննէս Պատկերահան կը ձեռնարկէ գծել Ս. Բենեդիկտոսի նկարը, անշուշտ Մխիթար Աբբաճօր յանձնարարութեան վրայ։ Յովհաննէս տեսած էր Ս. Ղազարի մէջ թէ Մխիթար չինել կու տար առանձին մատուռ յանուն Ս. Բենեդիկտոսի, եւ բնական եկած պիտի ըլլայ Յովհաննէսի առաջարկելը թէ ինք գծէ նոյն սուրբին նկարը։ Յովհաննէս նոյն տարւոյն

4. Վանական աւանդութեան համաձայն՝ այս նկարը յիշատակ է Ս. Ղազարի վանքին եղեսպցի Գրիգոր Աբեգայ.է, որուն դիմագիծը նոյնն է գծուած Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի դիմանկարին։ Սակայն յիշեալ նամակներէն երեւան կու գայ թէ գործնականին մէջ՝ Յովհաննէս Պատկերահանն է զլիւսուր բարեբարը, որ հաստոյթեամբ ծածկած է ինքզինքը։ Պատկերին ստորեւ կայ հետեւեալ երկաթագիր յիշատակարանը. ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ ՄԵԼԻՔՈՆԵԱՆ ԱՐՔԵՊՍ. ԵՂԵՍԻՈՑ ՈՐ ԱՅԺՄ ԲՆԱԿԻՄ Ի ՄԵՆԵ ՀՐԺՄ ԵՏՈՒ ԵԿԱՐԵԼ Պ(Ա)ՏԿ(Ե)Ր ԶԱՅՍ Ի ՓԱՌՍ Յ(ԻՍՈՒՍ)Ի ԵՒ Ի ՊԱՏՏԻ Ս(ՈՒՐ)Բ ԶՈՐՆ ՄԵՐՈՑ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒԻՍԱՆՈՐԵՒՆ - ՅԵՇԱՏԱԿ ՀՈԳՐՈՑ ԻՄՈՑ ԵՒ ԵՆՈՂԱՑ ԻՄՈՑ Ի ԴՈՒՌՆ ՍՐԲՈՑ ԴԱՅԱՐՈՒ - ԵՒ Ի ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅՐ ՄԻՒԹԱՐ ԱՐԲԱՅԻ ԹՎԻՆ ՓՐԿՁԻՆ ՌԷՃԻ. ԻՍԿ ՀԱՅՈՑ ՌԷԿԹ.։

Հոկտեմբերին կը մեկնի Հռոմ, եւ Դեկտեմբերին կը գրէ Մխիթարի՝ թէ պատկերը սկսած է գծել: Գծագրութիւնը կը տեսէ շուրջ ութը ամիս, ու կ'աւարտի 1742ի Օգոստոս ամսուն. ու մինչ Յովհաննէս կը մտածէ ճամբորդի մը հետ նկարը ղրկել Վենետիկ, կը հասնի Մխիթար Աբազօր նոր յանձնարարութիւնը, որ է գծել նաեւ Ս. Յովսէփի պատկերը: Այս առիթով Պատկերահան կը գրէ. «Սուրբ Ոսէփ արճեկեց զսուրբն Պէնէտիքտոս, թէ ըսպատէ մինչեւ եւ ես պատրաստիմ, ի միատեղ ճանապարհորդ լիցուը. արժամայն նոյն սուրբն Պէնէտիքտոսն հաճեցաւ մնալ եւ ըսպատել պատրաստութեան սրբոյն Ոսէփիու, որ եւ միատեղ ճանապարհորդ լիցին» (4 Օգոստ. 1742):

1743ի Ապրիլ ամսուն՝ Յովհաննէս Պատկերահան զոյգ պատկերները կը յանձնէ Պաշխալովցի Արաչայ Պետրոսի, որ տանի Վենետիկ, միասին գնելով նաեւ իմաշեւութեան պատկեր մը, յիշատակ ղրկելով Հ. Անտոնի, որ նոյնպէս նկարչութեան ձիրքն ունէր: Ս. Յովսէփի նկարին համար եղած ծախսը կը հոգայ Կեսարացի Վրթանէս Արքեպս. Ստեփանեան, «որ երբ նկարէի, կը տրէ Յովհաննէս, ինքն ետես եւ կամեցաւ որ իւր անուամբ ուղարկեմ այդ պատկերն. եւս երեք ոսկի տվաւ վասն փէրլազի» (22 Ապրիլ 1743):

Պատկերները երբ Ս. Ղազար կը հասնին, պատրաստ էին արդէն ղրուելիք տեղերը: Սուրբ Յովսէփին կը զետեղուի աւանդատուն⁵, իսկ Ս. Բենեդիկտոսին համար՝ նոյն օրերու ժամանակադիր Հ. Իդնատիոս իմաշատուրեան հետեւեալը կը գրէ, իր անձնական օրագրութեան մէջ. «8 Սեպտ. 1743. Գերբ. Աբբահայրն ըստ օրինաց ծիսարանին օրհնեաց զաղօթարանն հասարակաց, որ ի վերայ մառանին սեղանատան, եւ զխորան վիմաշէն, որ շինեցաւ ծախիւք Յարութիւն Եպիսկոպոսին, եւ տեառնադրեաց զայն յանուն սուրբ Հօրն Բենեդիկտոսի: Իսկ զպատկեր նորա նկարեաց Պատկերահան պարոն Յովհաննէսն ի Հռոմ եւ առաքեաց առ մեզ» (էջ 128):

* * *

Մխիթար Աբբազօր յանձնարարութիւններէն զատ, Յովհաննէս Պատկերահան գծած է անշուշտ ուրիշ շատ մը նկարներ ալ ու ծախած, որոնց յիշատակութիւնը տեսանք վերեւ:

Կենսագրութեան մէջ կը պատմուի, որ երբ 1729ին ծանր կերպով կը հիւանդանայ, եւ Տէր Յակոբի խորհուրդով Հռոմէն Ալպանոյ կ'երթայ, Մաճիոու կոյսին ներկայանալու համար, նախ քաջութիւն չ'ունենար անձամբ տեսակցելու, եւ կը խօսի կոյսին գործակալին

5. Ս. Յովսէփի պատկերը, որ մինչեւ մեր օրերը կը մնար մեծ աւանդատան խորանին վրայ, 1976ի մեծ հրդեհին զոհ գնաց:

հետ ըսելով. «Ես եմ արուեստի և նկարակերտ. արդեօք զորպիսի՞ սուրբս ըղձակերտի էրոյսն, զի գալատիեր նորա նկարեցից: Ասէ՛ մատակարարն. Զսուրբն սրբոց զՅիսուսա: Զայս ի միտ առեալ Յօհաննու, իբրեւ եկն ի Հռոմ, նկարեաց զդեղեցիկ պատկեր մի Յիսուսի, եւ յորժամ դարձեալ գնաց ի յԱլպան՝ զկնի երից ամսոց, տարաւ ընդ իւր գալատիերն Յիսուսի» (Կենս. Թղ. 14ա):

Մեր այս տողերը գրելէ առաջ, այցեւեցինք նոյն կուսաններու վանքը, ուղեւով նիւթ հաւաքել ներկայ գրութեան համար: Հակառակ որ 1944ի պատերազմին վանքը գրեթէ քար ու քանդ եղած է եւ կրկին շինուած, գեռ ներկայիս ներսը լեցուն են հին ոճով գծուած նկարներ, որոնցմէ շատերը անշուշտ կը պատկանին Յովհաննէս Պատկերահանի վրձինին:

Մեր ուշադրութիւնը դրաւեց յատկապէս այդ վանքին աւանդատան մէջ պահուած Յաւագին Տէրամօր պատկերը, որ ամբողջովին նոյնն էր Ս. Ղազարի օրինակին, բացի սրտին մէջ մխրճուած սուրէն, որմէ պուրկ էր մեր օրինակը: Այսպանոյի վանքին ժամանակագրութեան համաձայն, 30 Յունիս 1736ին կ'օրհնուի իրենց եկեղեցին, որոն խորանին պատկերը գծած է «Յովհաննէս Կեսարացի, ազդով հայ»: Պատկերը կը ներկայացնէ Տէրամայրը եւ Յիսուս մանուկը: Յովհաննէս պատրաստած է նախ արուճանակը, փոքրագիր, որու վրայէն գծած է մեծագիրը՝ խորանին համար, ինչ որ 23 Հոկտ. 1888ին՝ կրակի մը զոհ գացած է, ու այժմ նոյն արուճանակին վրայէն պատրաստուած է ուրիշ մը: Վերջին պատերազմին անաղարտ մնացած է արուճանակը:

Նոյն կուսաններու վանքի քերանացի աւանդութեան համաձայն, Յովհաննէս Պատկերահան գծած է Երկու պատկեր եւս, որոնք նուիրական են իրենց համար. առաջինը՝ իրենց Հիմնադրուհի Մարիամ Մաճիողիւնը, եւ երկրորդը՝ վանքին մեծ քարերար Փիէթրօ Փաուլօ Մավիլիոյինը († 1759): Երկու նկարներն ալ կը պահուին վանքին մեծ դահլիճը, ուրիշ սրբազան նկարներու կողքին, որոնց վրայ կը նշմարուի Յովհաննէս Պատկերահանի շուանը:

Բացի յիշուած նկարներէն, նոյն խալացի Մայրապետներու դիւանէն գտանք երկու քնկալագիր, որոնցմէ առաջինը կը վկայէ՝ Թէ 19 Հոկտ. 1731ին, Այսպանոյի Անարատ Յղութեան Ընկերակցութիւնը ընդունած է Յովհաննէս Պատկերահանէ դրօշակ մը, գծուած իրենց համար: Երկրորդ քնկալագիրը տրուած է Այսպանոյի հիւսէն, 2 Յունիս 1732ին, եւ կը վկայէ Թէ ստացած է փոխարժէքը ցարդ Յովհաննէս Պատկերահանի համար շինած պատկերներու բոլոր չըջանալնեբուն:

Հոս կու տանք ցանկը մեզի ծանօթ պատկերներուն (քաղուած դիւանական աղբւրներէ), զոր գծած է Յովհաննէս Պատկերահան.

- 1719 – Ծնունդ Ս. Աստուածածնի
– Ս. Անտոն Անապատական
- 1720 – Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ
- 1729... Յիսուս
– Աստուածածին եւ Մանուկն Յիսուս
– Յաւադին Աստուածածին
– Դրօշակ Անարատ Յղութեան
– Մարիամ Մաճիոռ
– Փիէթրօ Փառլլօ Մալիլիօ
- 1741 – Ս. Անտոն Անապատական
– Յաւադին Աստուածածին
– Խաչելութիւն Յիսուսի
– Ս. Պօղոս Անապատական
- 1742 – Ս. Բենեդիկտոս
– Ս. Յովնէփի Աստուածաշայր
– Խաչելութիւն Յիսուսի
- 174... Յաւադին Աստուածածին
– Յիսուս Փրկիչ
– Աւետում
– Հոգեգալուստ – Վերափոխում

Նամակներ – Կեանքի վերջին շրջանը – Կտակը

Յովհաննէս Պատկերահան հայերէն գրել ու կարդալ սորված է Հալէպի մէջ, տեղւոյն ազգայիններէն։ Ունի գրելու եզական ձեւ մը, ստեպ ուղղագրութեան տխալներով. որոշ կը տեսնուի թէ ինքնուսոյց մը եղած է, ինչպէս նոյն ժամանակները շատերու սովորութիւնն էր։

Թէ՛ իր Կենսագրութիւնը եւ թէ՛ Մարիամ Մաճուինը Յովհաննէսի գրչութիւնները չեն, այլ՝ ինք պատմած եւ Հ. Մատթէոս Եւդոկացի գրի առած է։ Ինքնագիրն են նամակները, թիւով 90, որոնք հետեւեալ կերպով բաժնուած են։ Առաջին 75ը (բացի միջակեալ երկու հատէն) ուղղուած են Մխիթար Աբբաճօր, գրուած 1719–1720ին (թիւ 1–7), 1732ին (թիւ 8) եւ 1740–1749ին (թիւ 9–75)։ Յաջորդաբար ունի վեց նամակ, ուղղուած Հ. Եղիա Տեղապահ Վրդ.ին, գրուած 1749–1750 տարիներուն (թիւ 76–81), եւ հուսկ՝ նորընտիր Ստեփանոս Մեղեդնեան Աբբաճօր ինը նամակ, գրուած 1750–1755 տարուին (թիւ 82–90)։

Նամակներուն գիրը խեղճ է, չարադրութիւնը տկար, սակայն պարունակալիւսն տեսակէտով՝ գերազանցօրէն հարուստ։ Բացի առաջին նամակներէն, որոնք զուտ անձնական են ու կը հային իր գծած

առաջին նկարներուն եւ կրօնաւորական կոչումի, յաջորդները կու տան մեզի Հռոմի հայ կեանքին պատմութիւնը՝ իր բոլոր անկիւնադարձներով :

1741ի Հոկտեմբերին, երբ Հռոմ կը մտնէ ու Քարտինալին ստիպումին վրայ Ս. Մարիամ Եգիպտացոց եւ Հայ հիւրանոցին մատակարար ու դործակալ կը կարգուի, այնուհետեւ կը դառնայ կեդրոնը ամէն բանի : 1741էն սկսեալ մինչեւ մահը՝ 1758, կը մնայ այդ պաշտօնին վրայ, ու յատկապէս Միխիթարի ուղղած նամակներուն մէջ, զբեթէ օրագրութեան մը ձեւով կը պատմէ եղելութիւնները, որոնք կը պատահէին հայ տունէն ներս :

Յովհաննէսի նամակներուն շնորհիւ կ'իմանանք թէ այդ տարիներուն չարք մը հայ Եպիսկոպոսներ եկած են Հռոմ, իւրաքանչիւրը իր յատուկ պատմութեամբ : Արսպէս զբիսաւորներէն՝ Աբրահամ-Պետրոս Արծիւեան, առաջին Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքը, որու մասին անդրադարձած ենք ուրիշ աւիթով, քաղելով Պատկերահանի նամակներէն⁶ : Բաւական մանրամասն կը գրէ Սարգիս Արքեպս. Սարաֆեանի մասին, ինչպէս նաեւ Վրթանէս Արքեպս. Կեսարիոյ, Սուքիաս Եպս.ի, Մեսրոպ-Յակոբոս Եպս. Արապեանի, Ղազար Եպս. Անմարմինի, Աթանաս Եպս. Տայի Սիմոնեանի (Մերասեան), զբեւոյժ իւրաքանչիւրին մասին ինչ որ կը պատահէր նոյն օրերուն :

Եպիսկոպոսներու կողքին կան բազմութիւն մը եկեղեցական անձերու, որոնց մասին գուցէ ոչինչ գիտնայինք՝ եթէ չըլլային Յովհաննէսի նամակները : Ասոնց ղով յատուկ յիշատակութեան արժանի է պատմական տէմքերէն՝ Ղափանցի Տէր Աւետ, որ Դաւիթ Բէկի կողքին մասնակցած է ազգային հերոսամարտին :

Յովհաննէսի այս նամակներէն որոշ դադափար մը կը կազմենք թէ այդ տարիներուն քանի քանի ազգայիներ, յատկապէս 1750ի Սուրբ Տարիին, դիմած են Հռոմ, կատարելու իրենց ուխտը :

Այս բոլորը պէտք է դնահատել խորապէս, մանաւանդ երբ գիտենք թէ գրողը հարցերուն կը մօտենայ զուտ առարկայական կերպով, դնելով մեր դիմաց յղելութիւնները՝ փնչպէս որ ծն : Ահա՛ նաեւ Յովհաննէս Պատկերահանի արժէքը՝ ազգային ու եկեղեցապատմական տեսակէտէն :

* * *

Յովհաննէս Պատկերահան չէ եղած քաջառողջ մէկը. նամակներուն մէջ յաճախ կը կրկնէ թէ Հռոմի օդը իրեն աննպաստ է, եւ ստէպ

6. Տեա Վերոյ միւրքեր Երջանկայիշտակ Աբրահամ Արծիւեան Կաթողիկոս-Պատրիարքի մասին», «Բազմավէպ» 1979, Թիւ 1-4, էջ 264-281 :

կ'երթայ Ալպանոյ: Կեանքի վերջին տարիներուն՝ աւելի Ալպանոյ կ'անցընէ քան Հոռոմ, ուր վարած պաշտօնին մէջ ունեցած է գլխու յաւեր ալ իր աղբակիցներէն:

Ալպանոյի իտալացի մայրապետներու դերանէն դտանք իտալերէն լեզուով գրութիւն մը, մէկ էջնոց, գրուած Յովհաննէս Պատկերահանէն, անթուական ու անստորագիր, եւ բնագիր ըլլալէ աւելի՝ օրինակութիւն մըն է, որուն թարգմանութիւնը հետեւեալն է.

«ԿԵՍԱՐԱՅԻ ՀԱՅՈՒՆ ԿՏԱԿԸ. Ես Յովհաննէս Կեսարացի, որդի Կեսարացի Յովսէփի, Կապադովկիոյ Կեսարիոյ քաղաքէն, նկատելով որ ներկայիս, Աստուծոյ շնորհքով, կը գտնուիմ առողջ մտքով ու իմացականութեամբ, ինչպէս նաեւ մարմինս իր բոլոր կարողութիւններով ու զգայարաններով, բերնով, լսելիքով եւ տեսանելիքով, խորհրդածելով այն խօսքերուն վրայ որ կ'ըսէ. Յիշէ, ո՛վ մարդ, որ հոգ էիր եւ հոգ պիտի դառնաս, ու այս խօսքերով Աստուած մեզի հասկցնել կու տայ թէ պիտի մեռնինք ու պիտի թողունք այս աշխարհը. մանաւանդ որ մահէն աւելի ստորջ ոչինչ կայ ու անստոյգ անոր ժամը, արդ՝ չոգելով մեռնիլ առանց կտակի... կ'ուզեմ որ մարմինս թաղուի Ալպանոյի Յիսուս եւ Մարիամ կոչուած (Մայրապետներու) եկեղեցին, ու գրուի վրաս տապանաքար մը հետեւեալ գրութեամբ. Հոս կը հանգչի Հայ Յովհաննէս Կեսարացի, Կապադովկիոյ Կեսարիոյ քաղաքէն, որ սիրողն էր այս սրբապաշտին. Հանգչեցաւ ի Տէր, իր կեանքի ... տարեկանին, ... տարիին: Այսպէս թող գրուի՝ Եթէ Ալպանոյ մեռնելու ըլլամ: Իսկ եթէ Աստուած այնպէս կարգադրէ որ մահս Հոռոմ պատահի, կ'ուզեմ թաղուիլ Հայոց Ս. Մարիամ Եղիպտացիի եկեղեցիին մէջ: Հարէպէն Իտալիա մեկնելէս առաջ Կեսարիա գրեցի, ու հրաժարեցայ Հայրենի ժառանգութենէս, թէեւ հարուստի որդի էի. ուստի ոչինչ բերի հետս, եւ այն ինչ որ ունիմ՝ Աստուծոյ օգնութեամբ չահած եմ, իմ յոգնութեամբս, ծանր յոգնութեամբ, եւ ոչ ուրիշ կերպով»:

Յովհաննէս Պատկերահանի մահը տեղի ունեցած է Ալպանոյի մէջ, 21 Փետրուար 1758ին, եւ իր փափաքին համաձայն՝ թաղուած է իտալացի կուսանկերու եկեղեցին, ուր այսօր ալ կայ իր տապանաքարը, որու լուսանկարը տրամադրուեցաւ մեզի, որմէ կ'իմանանք թէ իր մարդը ինչքերը, շարժուն ու անշարժ, թողած է վանքին, խնդրելով փոխարէն որ մշտնջենաւորաբար լապտեր մը վառի Ս. Հաղորդութեան առջեւ՝ իրեն ի յիշատակ:

Չունինք Յովհաննէսի պաշտօնական կտակին օրինակը, որուն համաձայն՝ Վենետիկի մեր վանքին կտակած ըլլալու է իր դժած պատկերներէն չորս հատ: Ս. Ղազարու ժամանակագիրը՝ Հ. Միլտոիչ Աւգերեան հետեւեալը կը գրէ 1758 տարւոյն արձանագրութեան մէջ.

«Յոյզաննէս Էմիր Պատկերահան կտակաւ եթող զչորեային ինքնանկար պատկերս, թող եւ զի ի վաղուց նկարեայսն վասն մեր. Յաւանդին պարկէշտ Աստուածածին, Յիսուս Փրկիչ, Աւետումն, Հոգեդալուստ - Վերադարձումն» (էջ 214բ) :

Հ. ՍԱՀԱԿ ՃԵՄԺԵՄԻԱՆ

Résumé

HOVHANNÈS LE PEINTRE

P. SAHAK DJEMDJEMIAN

Hovhannès le Peintre a vécu de 1695 à 1758. Né à Césarée, d'un père turc et d'une mère arménienne, il passe à Alep après la mort de son père et s'y fait baptiser; pour échapper aux non chrétiens, il s'installe à Rome dès 1709. Il y perfectionne son talent auprès d'un maître, talent révélé tôt en son enfance.

Il fait la connaissance de l'Abbé Mekhitar en 1718. Celui-ci lui commande des tableaux pour l'église de St.-Lazare, tels ceux de Saint Grégoire l'Illuminateur, de Saint Joseph, de Saint Benoît, de Saint Antoine et d'autres.

Il est l'hôte de l'Abbé Mekhitar en 1741 pour six mois à St.-Lazare où il continue de peindre. Sur l'ordre de l'Abbé on écrit sa biographie, publiée ci-dessus entièrement.

Une soixantaine de lettres de Hovhannès, adressées principalement à l'Abbé, sont conservées dans nos archives. Nommé économiste de la Maison arménienne par le Saint-Siège, il informe Mekhitar des événements du jour. Par cela même ses lettres ont une grande valeur documentaire.